

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ – Хоҷаев Қурбон Тоирович ба диссертатсияи доктории Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич дар мавзуи **“Ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X – XI форсу тоҷик”** барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот

Моҳият ва муҳимияти мавзӯ. Мавзуи хирад дар олами фарҳанг ва маърифати инсон аз ибтидои ҷамъияти инсонӣ арзи вуҷуд намуда, тадриҷан ташаккул ёфтааст. Мусаллам аст, ки инсонро танҳо тавассути хирад ва ақлу заковат мешиносанд, қадр мекунанд ва ғиромӣ медоранд. Маҳз аз ҳамин ҷиҳат аст, ки ин мафҳум ягона мизонест, байни инсон ва набототи ҳайвоноти олами воқеӣ. Бино бар ин, маҳаку ҷавҳари инсон хиради ӯст. Аз ин лиҳоз, хирадмандон ва мутафаккирони гузашта ва муосир ин рукни асосии сиришти инсониро ситоиш ва василаи асосии таълиму тарбия донистаанд.

Табиист, ки интихоби мавзӯ дар олами тарбият, ки бо тобишу ҷилоҳои мухталиф таъсирпазир мегардад, муҳим ва мубрам арзёбӣ мегардад. Ва муҳаққиқ кӯшиш намудааст, ки ин ҷавҳари инсониро дар афқору ироаи мутафаккирони тоҷику форс ба панҷаи таҳлил ва таҳмил бигирад. Пажуханда дуруст қазоват менамояд, ки “ ташаккули ақлу хирад мавзуи нав нест ва асрҳо боз олимону донишмандони соҳаҳои мухталиф ин мавзӯро мавриди таҳқиқ қарор дода, олимони муосир низ роҷеъ ба ин мавзӯ пажӯҳишҳо намуда истодаанд.” Албатта, ҳар як муҳаққиқ ба мавзуи хирад ва ситоишу таъсирпазирии он аз диду дараҷаи фаҳму идроки хеш баҳо медиҳад ва арҷ мениҳад. Ва мо низ аз ҳамин дидгоҳ ба ин рисола назар меафканем, ки муҳаққиқ то кадом поя ва арзу тӯл дар ҳаллу ҷасли мавзӯ муваффақ гардидааст.

2. Дараҷаи таҳқиқи мавзуъ аз диди пажӯҳишгарони дохилӣ ва хориҷӣ.

Диссертант андар мавзуи пажӯҳиши хеш фикру андешаҳои олимони соҳаи таълиму тарбияро дар миқёси ҷумҳур ва хориҷ аз он мавриди таҳлилу баҳрабардорӣ қарор дода, хулоса ва натиҷабардории шахсии худро оид ба дараҷаи таҳқиқи мавзуъ, мубрамии он арзёбӣ намудааст. Муҳаққиқ саҳми назарраси олимони – методистони тоҷикро дар боби пажӯҳиши соҳаи педагогикаи миллӣ аз солҳои 60 – ум оғоз намуда, қорҳои назарраси анҷомдодаи М. А. Орифӣ, М. Лутфулло, Б. Раҳимов ва дигаронро зикр менамояд. Муаллиф зимни таҳқиқ ба осори ағлаби мутафаккирони асрҳои X – XI аз диди интиқодӣ таҳлил намуда, сониян, асарҳои адабиётшиносону муаррихон: А. Афсаҳзод, Ш. Мухторов, К. Айнӣ, А. Мирзоев, З. Аҳрорӣ ва дигаронро ҷиҳати баррасии андешаҳои тарбиявию ахлоқӣ баҳо медиҳад. Бар замми ин, ба осори муаллифони хориҷие, ки ба педагогикаи халқӣ, ташаккулу сирати миллӣ таъя намудаанд, арҷ мегузорад.

Муҳаққиқ аз таҳлилу таҳмили асарҳои муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ ба натиҷа ва хулосае меояд, ки “ ...сарфи назар аз таваҷҷуҳи ҷиддии муҳаққиқон ба масъалаҳои омӯзиши афкори педагогии мутафаккирони тоҷик таҳқиқотеро наметавон ном бурд, ки дар он таҳлили ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X – XI оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ анҷом дода шуда бошад.”

3. Фарзияҳое, ки муҳаққиқ ба ҳимоя пешниҳод менамояд:

Диссертант баҳри самаранокии раванди ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X-XI тоҷику форс фарзияҳои зеринро зарур мешуморад:

- ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X – XI – тоҷику форс дар ҳамбастагӣ бо педагогикаи мардуми тоҷикони Бадахшон ва анъанаҳои миллӣ мавриди омӯзиши илмӣ қарор дода шуда, дар ин замина, вазъи имрӯзаи тарбияи ахлоқии насли наврас дар замони муосир арзёбӣ гардад;

- норасоии хоси косташавии ахлоқи наврасон, ки ба ташаккул додани хирад ва сирати миллӣ монеъ мегарданд, ошкор карда шаванд;
- сабабу омилҳо ва роҳҳои пешгирии ин норасоӣҳо муайян ва пешниҳод карда шаванд;
- усулҳои фаъоли тақвият бахшидани тарбияи насли наврас дар руҳияи арзишҳои миллӣ, хирад ва сирати миллӣ коркард шуда, саҳми ин усулҳо дар бартарафсозии косташавии ахлоқ муайян карда шаванд;
- раванди амалишавии ақидаҳо ва арзишҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X – X1 дар ҳамбастагӣ бо педагогикаи мардумии тоҷикони Бадахшон ва анъанаҳои миллӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва иловагии касбӣ муайян гардида, тавсияҳо ва пешниҳодҳои мушаххас дар ин самт карда шаванд.

4. Падидаҳои навине, ки аз таҳқиқот бармеоянд:

- асосҳои назарӣ оид ба ҷанбаҳои асосии ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X – X1 ҳамчун омили асосии хирад ва сирати миллӣ таҳлил карда шуданд;
- зарурияти омӯзиш ва паҳн намудани ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-X1 – и тоҷику форс ва нақши он дар таълиму тарбияи насли наврас исбот ва асоснок карда шуд;
- ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X – X1 дар рушди хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ ба системаи муайян дароварда шуданд;
- роҳҳои амалигардонии ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X – X1 дар тарбияи насли наврас, ташаккули сирати миллӣ дар замони рушди босуръати илм ва техника муайян карда шуданд;
- усулҳои фаъол барои тақвият бахшидани тарбияи насли наврас дар руҳияи шинохти арзишҳои миллӣ ва ташаккули сирати миллӣ пешниҳод карда шуданд.

4.Мухтавои асосии диссертатсия

Диссертатсия бидуни муқаддима ва таркиби ҷузъу томи он аз ҷаҳор бобу 12 зерфасл, хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқот таркиб ёфтааст. Муаллиф сазо кӯшиш намудааст, ки дар ин фаслу зерфасҳо усулу роҳу равиши ташаккули ҳирад ҳамчун ҳориқаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X – XI форсу тоҷикро тариқи назарӣ ва амалӣ дар ҳавзаи педагогикаи миллии тоҷик тариқи густарда собит намояд.

Дар боби якум ва се зерфасли он асарҳои мутафаккирон ҳамчун сарчашмаи афкори педагогии рушди ҳирад, ҳирад ва сирати миллӣ чун пояи маънавии халқи тоҷик, нигоҳи мутафаккирони асрҳои X – XI –и форсу тоҷик оид ба ҳирад ва сирати миллӣ дар тарбияи фарзанд мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Муҳаққиқ аз таҳлилу таҳқиқ ба хулосае меояд, ки “ тарбияи хуб додан ба фарзандон дар асоси истифодаи ҳирад яке аз анъанаҳои ҳеле қадимаи мардуми ориётабор аст, ки ҳанӯз аз асрҳои III – VIII пеш аз мелод мақому манзалати махсусро касб карда буд. Ниёгони мардуми тоҷик ба масъалаи ахлоқи нек, ҳусни одоб таваҷҷуҳи асосӣ зоҳир намуда, дар вучуди фарзандон парвариш намудани ҳислатҳои хуби инсониро вазифаи аввалиндараҷаи ҳеш меҳисобиданд.”

Дар боби дувум ва се зерфасли он масоили зерин матраҳ гардидаанд: Ҳамбастагии мақоми ақл дар таълимоти Абулқосим Фирдавӣ ва Носири Хусрав, андешаҳои Абулқосим Фирдавӣ ва Носири Хусрав оид ба нақши ҳирад дар ташаккули сирати миллӣ, таҳлили муқоисавии рушди ҳирад – омили асосии ташаккули сирати миллӣ дар эҷодиёти Абуалӣ Сино ва “Офариннома” – и Балхӣ. Дар ин боб андешаҳои мутафаккирон : Носири Хусрав, Ҳаким Фирдавӣ, Абуалӣ Сино ва Абушақури Балхӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, муқоиса ва муоина гардидааст.

Дар боби сеюм ва се зерфасли он оид ба арзишҳои миллӣ ва маънавии тоҷикони Бадахшон дар тарбияи фарзанд, нақши анъанаи миллию мардумии Наврӯзӣ дар ташаккули сирати миллӣ ва фарҳанги маънавии мардуми

Бадахшон, ҳамбастагии ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X – XI ва педагогии мардуми тоҷикони Бадахшон дар шинохти ҳақиқати падару модар, мавриди баҳрабардорӣ қарор додани беҳтарин анъанаҳои гузаштагон матраҳ гардидааст.

Дар боби чорум ва се зерфасли он муҳаққиқ оид ба таҳқиқи афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X – XI ва татбиқи он дар педагогикаи муосири миллӣ, вижагиҳои рушди сирати миллии хонандагони муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии дар асоси таълимоти мутафаккирони асрҳои X – XI дар муассисаҳои таълимии интихобӣ суҳан ронда, баъзе озмоишҳо ва мушоҳидаҳои хешро зикр намудааст. Муҳаққиқ усули суннатӣ ва анъанавии таълиму тарбияро мазаммат намуда, роҳи усулҳои ҷадидро дар заминаи ба талаботи даври замон ҷавбгӯ будан ва алоқамандии таълим бо ҳаёт ва салоҳиятнокии он ро пешниҳод менамояд.

Чанд андешаҳои муҳимме, ки барои ҳимоя пешниҳод мегардад:

- мавриди истифода қарор додани усулҳои фаъоли таълиму тарбия, давомоти шогирдон ва ҷоннок намудани маҳфилҳо ва дигар тадбирҳои беруназсинфӣ;
- рафъ намудани нуқсонҳои иҷтимоӣ – педагогӣ, ошкор намудани омилҳои асосии педагогӣ – психологӣ ноустувории дарку фаҳмиши шогирдон;
- алоқа бо волидайн ва муайян намудани ҷанбаҳои психологӣ шогирдон: мизоч, дарку эҳсос ва таваҷҷуҳи маърифати онон;
- рӯй овардан ба фарҳанги миллӣ ва боло бурдани одоби муошират, истифодаи бомавриди техника ва технологияи навин;
- таъмини ташвиқотҳо оиди оила ва хонаводаи солим ва расму русуми оиладорӣ, арҷи эҳтиром гузоштан ба оила, парваридани хислатҳои накукорӣ, саховатпешагӣ ва лутфу меҳрубонӣ ва амсоли он;
- ба хираду донишу фазл гаравидани шогирдон ва ташвиқи он, рабт додани таълиму тарбия бо ҳаёт;

- тарғиби худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллий, дӯст доштани Ватан ва марзу буми он, рӯй овардан ба ҳунар, парҳез аз одатҳои зишт: дурӯғгӯӣ, бадандешӣ, афъолу аъмоли зишт, хурофот ва ифротгароӣ.

Автореферати диссертатсия ба мазмуну мундариҷаи рисола ва банду басти таркиби бобҳои он комилан мувофиқат ва мутобиқат мекунад. Маҷмуи мақолаҳои, ки муаллиф дар давоми солҳои пажӯҳиш дар маҷаллаву баёзҳои мунташир сохтааст, муҳтавои рисоларо собит менамояд.

Ба диссертатсияи доктории Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич дар маҷмуи тарқи мусбат арзёбӣ намуда, дар радифи он баъзе норасоииҳои ҷузъиро низ бояд зикр намуд:

1. Дар диссертатсия чунин ба назар мерасад, ки педагогикаи мардуми тоҷикони Бадахшон аз дигар манотиқи Тоҷикистон тафовути ҷиддӣ дорад. Масалан, муҳаққиқ дар сах. 7 –и автореферат мегӯяд: “ Ҳамзамон ин ақидаҳо ба педагогикаи мардуми тоҷикони Бадахшон, анъанаҳои миллий алоқаманд ва муқоиса гардида, асоснок карда шуданд.” Ва мутаассифона, ҳамин таркиб дар саросари диссертатсия мавриди истифода қарор дорад.

2. Мебоист мафҳуми “Хирад” ва ҷойгоҳи он дар “ Шохнома”- и Ҳаким Фирдавсӣ ва осори Носири Хусрав тарқи алоҳида ҳаллу фасл меёфт, на дар омехтагӣ ва сарғумӣ.

3. Доир ба афкори педагогии мутафаккирони асри XI чанд корҳои фундаменталӣ ба сомон расида буданд, ки аз назари муҳаққиқ ноаён ва мастур монда. Масалан, кори доктории Ҷумъа Файзалиев ва Қурбон Ҳоҷаев ба мутафаккирони ҳамин асрҳо бахшида шудаанд, ки мебоист мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор меёфт.

4. Диссертант баъзан аз мавзӯ ба қанор рафта, оид ба ҷашнҳои маросимҳо ва оинҳо рӯҷуи намудааст.

5. Дар диссертатсия баъзе порчаҳои шеърӣ ва як рубоии Умари Хайём ғалат оварда шудааст. Масалан, сатри чоруми рубоӣ бояд “ Андак хӯру гаҳ –гаҳ хӯру пинҳон хӯр”, дар шакли “ Кам – кам хӯру андак хӯру бисёр махӯр” омадааст. (с.51).

Норасоихои зикргардида ҷузъӣ ва ислоҳпазир буда, ба ҳеҷ ваҷҳ арзиши диссертатсияро коста нахоҳанд кард. Арзиши илмӣ ва сатҳи пажӯҳиши мавзуи таҳқиқоти анҷомпазируфта арзанда буда, муҳимияти мавзӯ, наwgониҳо, дастовардҳо ва дастуру пешниҳодҳои онро собит хоҳад кард.

Ба андешаи мо, диссертатсияи доктории Саидиброимов Ш. О. Дар соҳаи таърихи педагогикаи миллӣ ва таълиму тарбия сахми назаррас дорад.

Диссертатсия қомилан ҷавобгӯи талаботи Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муаллифи он – Саидиброимов Ш.О. сазовори унвони доктори улуми педагогӣ оид ба ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мебошад.

Суроға: х. Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, ш.Душанбе, х. Борбад, 48\5,

тел: (+99237) 234 -88- 00,

Самонаи расмӣ: <https://www.iutet.tj>

Суроғаи электронӣ: info@iutet.tj

Телефонҳо барои тамос: (+ 992 37) 234-88-02, (+ 992 37) 234-88-24, (992) 918664708

Доктори илмҳои педагогӣ,
профессори кафедраи забон ва фарҳанги
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва
соҳибкорӣ Тоҷикистон

Ҳоҷаев Қурбон Тоирович

Имзои Ҳоҷаев Қ.Т. – ро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси ДБССТ

Ҷураев Ш.

26.03.2025